

Oponentský posudek bakalářské práce:

Ludmila Šolcová – Deismus v Anglii: *Christianity as Old as the Creation* Matthewa Tindala

Tématem práce je fenomén deismu v Anglii 1. poloviny 18. století, který je zkoumán na konkrétním případu význačného představitele tohoto proudu Matthewa Tindala, nakolik své myšlenky představil ve svém hlavním díle *Christianity As Old As the Creation*. Zvláštní pozornost autorka věnuje motivu, který považuje za „hlavní myšlenku deismu“ (s. 3), totiž „odmítnutí zjevené teologie a přesvědčení, že k poznání Boha je lidský rozum dostatečným nástrojem“ (tamt.). Vypořádání se s touto myšlenkou také autorka deklaruje jako hlavní cíl předložené práce.

V první kapitole („Anglický deismus“) autorka po stručném uvedení sdíleného východiska většiny anglických deistů, tj. pěti článků univerzálního náboženství Herberta z Cherbury, představuje hlavní historické události, které podle jejího názoru motivovaly či spolumotivovaly ústřední požadavek, stojící v pozadí uvedených hlavních myšlenek deismu, totiž požadavek univerzality náboženství, a potažmo univerzality autority, která má takové náboženství zakládat. Se zřetelem k těmto souvislostem autorka postupně probírá dobové zámořské objevy, náboženské spory, nové astronomické poznatky a mechanistický výklad přírody.

Ústřední částí práce je zdaleka nejdelší a nejbohatěji členěná druhá kapitola („Spor rozumu s vírou: *Christianity as Old as the Creation*“). V první podkapitole („Konstruktivní prvky Tindalova deismu“) autorka představuje hlavní prvky Tindalovy pozitivní doktríny tzv. přirozeného náboženství (*Natural Religion*). Po uvedení Tindalovy v jádře lockovské koncepce lidských poznávacích schopností (zejména rozumu), výsledkem jejichž správného užívání má přirozené náboženství být, tak autorka představuje Tindalův výklad vztahu Boha ke stvořenému světu, aby na tomto pozadí uvedla ústřední princip Tindalova pozitivního deismu, totiž tzv. *Law of Nature*, a následně v několika pododdílech strukturovaně explikovala hlavní složky obsahu tohoto zákona (typy povinností, odměny a tresty). Autorka průběžně zdůrazňuje souvislost mezi uváděnou naukou a nárokem na striktní univerzalitu, kterou pak výslovně tematizuje v posledním pododdílu této podkapitoly. V druhé podkapitole („Vnitřní a vnější zjevení – kritické prvky Tindalova deismu“) se autorka dostává k deklarované ústřední myšlence deismu, neboť zde podává výklad, „jak Tindal užívá svého pojetí přirozeného náboženství ke kritice zjeveného náboženství opírajícího se o [tzv.] vnější zjevení“ (s. 31), tj. o soubor pravd, které jsou přinejmenším nadrozumové, a zčásti snad dokonce protirozumové. Za tím účelem autorka nejprve krátce vysvětluje klíčové rozdíly mezi rozumovými, nadrozumovými a protirozumovými pravdami a v takto ustaveném rámci představuje – za pomoci užitečných srovnání s pozicemi Tomáše Akvinského a (v menší míře) Johna Locka – obsah a skutečný dosah Tindalovy klíčové teze, podle níž „pravdy nadpřirozené teologie ... jsou zcela identické s pravdami teologie přirozené“ (s. 15), „čímž v podstatě z náboženství eliminuje pravdy nadrozumové“ (s. 4). Poté se obrací ke dvěma hlavním argumentačním liniím, které Tindal na podporu své pozice uvádí – k argumentaci „z dějinné přednosti *Law of Nature*“ (s. 34) a následně k argumentaci „z prvenství rozumu v osobním náboženství“ (s. 35), a podkapitulu uzavírá rozvinutím Tindalovy kritiky určitých rozumově nezaložitelných náboženských povinností. V třetí podkapitole („James Foster a John Connybeare: reakce na *Christianity*“) jsou

představeny a krátce zkoumány dva argumenty Tindalových dobových kritiků, které autorka pokládá za „vážné námitky proti Tindalovu *Religion of Nature*“ (s. 40): Fosterův argument z *de facto* partikularity Tindalova *Religion of Nature* a Connybearův argument z podstatné omezenosti lidského rozumu.

V závěrečné třetí kapitole („Hranice *Religion of Nature* a role vnějšího zjevení“) se autorka pokouší o vlastní kritickou reflexi pozitivních i negativních aspektů Tindalovy koncepce, s deklarovaným hlavním cílem „zodpovědět otázku, zda je Tindalova kritika vnějšího zjevení oprávněná“ (s. 3). Autorka nejprve poměrně stručně uvádí větší množství kritických připomínek k nejružnějším jednotlivým bodům Tindalovy nauky (nekritický předpoklad existence Boha, otázka původu omylu, pomnutí problému teodiceje, diskriminační charakter koncepce, zacházení s premisou neměnnosti Boží vůle) a poté se podrobněji věnuje podle jejího názoru „nejvážnějšímu nedostatku *Religion of Nature*“, totiž „velmi nejasnému statusu víry“ (s. 46). Kapitola (a potažmo celá práce) tak vyústuje do jakéhosi seznamu otázek či výzev, před něž je podle názoru autorky Tindalova deistická koncepce náboženství postavena.

Autorka osvědčuje dobrou znalost zkoumaného Tindalova spisu a dostačující znalost dobového myšlenkového kontextu; se sekundární literaturou se přímo v textu pracuje jen minimálně, evidentně ji však autorka (s náležitými citacemi) správně uplatnila při představení obecných aspektů a myšlenkového kontextu. Výklad je dobře strukturovaný, srozumitelný a vykazující zřetelnou obsahovou návaznost. Text má dobrou jazykovou úroveň, množství překlepů a/nebo přehlédnutí (hlavně v koncovkách jmen a v předložkových vazbách) není nijak vysoké, a i po formální stránce je práce téměř úplně v pořádku (jen titul třetí kapitoly není – na rozdíl od ostatních analogických případů – psán kapitálkami).

Jak úvodem upozorňuje samotná autorka, tématu anglického novověkého deismu a potažmo Tindalovu dílu byla dosud v českém prostředí věnována jen minimální pozornost, a právě v tom, že se autorka tématu chopila soustředěným a soustavným způsobem, lze spatřovat největší hodnotu a přínos předložené práce. Její přečtení vskutku poskytuje i nezasvěcenému čtenáři základní přehled o dobovém kontextu i obecné povaze deistického stanoviska, stejně jako o hlavních doktrinárních bodech Tindalovy komplexní koncepce. Za hlavní limitující faktor autorčina celkového zpracování nicméně považují poměrně nízký stupeň rozvinutí konceptuální analýzy hlavních pilířů Tindalovy pozice, což se posléze promítá do nepřilíš hluboko zasahující kritiky vybraných aspektů Tindalovy koncepce v závěrečné kapitole (příklady uvedu níže). Kritické pasáže textu práce, které mají většinou charakter pouhých načrtnutých námitek formou řečnických otázek, po nichž obvykle nenásleduje důkladnější analýza či diskuse možných řešení (výjimku představují autorčiny pokusy konstruovat Tindalovy možné odpovědi na námitky soudobých kritiků ve třetí podkapitole druhé kapitoly, ani zde však nelze mluvit o nějaké zásadní diskusi), ostře kontrastují s živými a dosti přesnými popisnými pasážemi představujícími Tindalovu oficiální pozici.

Pokud jde o kritické poznámky, resp. otázky, omezím se na následující body, u nichž bych autorku rád požádal o zaujetí stanoviska při obhajobě:

(1) Při vypracovávání obecného rámce klíčové problematiky vztahu mezi rozumem a vírou, resp. při vykreslování rozdílů mezi rozumovými, nadrozumovými a mimorozumovými pravdami, postrádám jakékoli zohlednění Leibnizových myšlenek, prezentovaných zejména v „Úvodní rozpravě“ *Theodiceje*. Přestože Tindal samozřejmě vychází primárně z kontextů

britského myšlení (zejména z Locka), Leibnizova *Theodicea* byla v té době všeobecně známá – nade vší pochybnost i Tindalovi – a pro účely kontextuální komparace Tindalových pozic mi Leibnizovy postoje připadají případněji a dobově přiměřenější než postoje Tomáše Akvinského. Má autorčino opomíjení uvedeného autora nějaký zvláštní důvod?

(2) V rámci věcné kritiky vybraných aspektů Tindalovy argumentace autorka správně poukazuje na problematičnost Tindalovy argumentace proti vnějšímu zjevení, nakolik „se zakládá ... na Boží neměnné vůli, tedy na předpokladu, že pokud Bůh v průběhu dějů lidstva sdělil tomuto lidstvu něco nového skrze vnější zjevení, znamená to změnu jeho vůle“ (s. 37). Problém zde autorka vidí jednak v tom, že „zde Tindal [nemístně] slučuje ... projev nějaké vůle s její změnou“ (tamt.), jednak v tom, že Bůh „jistě nepřebývá ve sféře našeho pozemského času“ (tamt.). Mám za to, že ačkoli oba tyto postřehy jdou správným směrem, mělo by se jednat o počáteční kroky při rozvinutí zásadního tématu, které se v tomto bodě Tindalovy koncepce otevírá a v němž se oba autorčiny kritické postřehy nakonec sbíhají – totiž problematiky Boží prozřetelnosti a/nebo předvědění, což je v dobovém kontextu, a zejména pak v Anglii, velmi kontroverzní otázka, vzhledem k níž je podle mého názoru potřeba orientovat každý vážně míněný pokus o zhodnocení metafyzického a teologického statusu deismu jak v historickém, tak ve věcném ohledu. Autorka sice vícekrát zdůrazňuje, že sám Tindal se soustředí především na praktické implikace deismu a metafyzické základy povětšinou jen načrtává a nepodrobuje je kritickému zkoumání, interpret, který jako jeden ze svých cílů deklaruje i věcné vypořádání se s ústředními myšlenkami deismu, by však takový přístup zaujímat neměl.

(3) *Mutatis mutandis* podobnou kritiku lze podle mého názoru vznést i proti způsobu, jímž autorka pojednává otázku statusu víry v Tindalově koncepci. I zde autorka sice správně poukazuje na to, že jádrem problému je zde určení role úkonů vůle v konstituci víry (*faith*) jakožto typu přesvědčení (*belief*), Tindalovo řešení však napadá téměř výhradně poukazem na určité psychologické analogie z běžné zkušenosti a zcela opomíjí rovinu konceptuálněji laděných epistemologických argumentů, které pro svá řešení vznášejí takové dobově hojně studované a diskutované postavy jako Tomáš Akvinský, René Descartes či Pierre Bayle. Zejména Descartova koncepce nuceného souhlasu v případě evidentně nahlížených obsahů a předpis zdržet se soudu v případě aprehenze jakýchkoli neevidentně nahlížených obsahů je zde vysoce relevantní a může podle mne významně vyjasnit Tindalovo trvání na tom, že v případě rozumově zjednaných pravd přirozeného náboženství není pro víru např. v tomistickém smyslu vůbec žádné místo.

Navzdory uvedeným kritickým připomínkám považuji práci za zdařilou a zcela vyhovující nárokům kladeným na bakalářskou práci. Jednoznačně ji proto doporučuji k obhajobě a vzhledem k uvedeným námitkám ji předběžně navrhuji hodnotit jako *velmi dobrou*.

V Přílepiích dne 26. srpna 2018

Jan Palkoska